

İLKÖĞRETİM SOSYAL BİLGİLER DERSİ EĞİTİM-ÖĞRETİM PROGRAMINA YÖNELİK ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

THE TEACHERS' OPINIONS ABOUT THE ELEMENTARY SOCIAL SCIENCE LESSON PROGRAMME

Yrd. Doç. Dr. Necdet AYKAÇ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sinop Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
necdetaaykac@hotmail.com

Özet:

Bu araştırma 2005-2006 yılında uygulamaya geçilen sosyal bilgiler dersi programına yönelik öğretmen görüşlerini saptamayı ve bu bulgular ışığında programı değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle 21 maddeden oluşan ve beşli likert tipine uygun olarak hazırlanan öğretmen görüşlerini belirleme ölçeği, Sinop merkez ve köylerde görev yapan sosyal bilgiler dersini okutan 50 öğretmene uygulanmıştır. Ölçekten elde edilen bulgulara göre programda hazırlanan etkinliklerin öğrenciyi aktif kılmadığı, bireysel farklılıkları ve bölgesel farklılıkları dikkate almadığı, okulların araç gereç ve fiziki donanımının yeterli olmadığı, sınıf mevcutlarının programın uygulanmasına uygun olmadığı ve yeni programla ilgili verilen seminerlerin yetersiz olduğu saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sosyal bilgiler ders programı, eğitim, öğretim, öğretmen görüşleri

Abstract:

This research aims to find out teachers' opinions on the social science lesson programme which was firstly applied in the school year 2005/2006. The five likert type research method with 18 items has been applied to fifty teachers who teach social science lesson in the centre of Sinop and in the near villages. According to the research the following has been determined: The activities prepared in the programme do not wake students active interest in the lessons, the activities do not correspond to the individual and regional differences, physical facilities, materials and equipments of the schools are not sufficient and the number of students in classes is not suitable for the application of the programme and finally seminars given about the new programme is not sufficient.

Key Words: Social science lesson programme, teaching, educating, teachers' opinions.

1. Giriş

Bireyin kişilik gelişiminde, ilköğretim yılları özel bir öneme sahiptir. Bu yönüyle ilköğretimde bir ders olarak yer alan ve “toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bunun sonunda elde edilen dirik bilgiler”(Sönmez,1999: 17) olarak tanımlanan Sosyal Bilgiler dersi, bireyin toplumla uyumlu yaşaması ve iyi bir yurttaş olması için ‘*toplumsal kişilik*’ kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında *Sosyal Bilgiler Dersi Programı*’nın bilimsel ölçütlere ve ihtiyaca uygun bir şekilde hazırlanması ve gereksinimleri karşılayacak düzeyde olması oldukça önem taşımaktadır. Çünkü öğrencilere istenen davranışların kazandırılması, hem ilgili öğretim programının gerçek okul durumlarında işler ve işe yarar olması, hem de bu programın tüm öğrencilerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayabilecek etkililikte bir öğretim hizmetiyle uygulamaya konması ile mümkün olabilecektir (Özçelik, 1992: 5). Bu yönüyle bir programın, program geliştirme ilkelerine göre hazırlanmış olması zorunlu olmakla birlikte, bu nitelik programın etkililiği için yeterli olmamaktadır. Çünkü programın uygulanması için anılan koşula ek olarak eğitici personelin iyi yetiştirilmesi, eğitime kaynak aktarılması ve programın uygulanması sırasında ortaya çıkan aksaklıkların uygulama sonuçları ışığında öğrenci, veli, öğretmen, müfettiş ve diğer ilgililerden gelen dönütler göz önüne alınarak sürekli olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Demirel, program geliştirmeyi “eğitim programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünü”(Demirel, 2005:5) olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle bir program geliştirilirken programdaki tüm unsurların göz önüne alınarak düzenlenmesi ve uygulama sonuçlarına göre geliştirilmesi gerekmektedir. Bir eğitim programı en basit anlamda ele alındığında en az dört boyutunun olması gerekir. Bunlar; niçin öğretelim?, Ne Öğretelim?, Nasıl Öğretelim? Ne kadar Öğrettik? sorularına verilen yanıtları içermelidir (Küçükahmet, 2003: 110). Bu sorulara verilen yanıtlar programın öğeleri olan amaç, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğelerinin birbirleriyle ilişkili olarak geliştirilmelerine olanak sağlayabilecektir.

Program hazırlama ve geliştirmenin temel ilkelerinden biri olan programın tüm öğelerinin amaca ve buna paralel olarak birbirlerine uygunluğu, programın iç tutarlılığını oluşturmaktadır (Sönmez, 1997: 19). Bu yönüyle bir eğitim programı hazırlanırken programın tüm öğelerinin dikkate alınması ve birbirleriyle bir bütünlük içinde hazırlanması zorunludur. Türkiye’de Cumhuriyet döneminde Sosyal Bilgiler programları hazırlanırken bu öğelere kısmen de olsa uyulmasına karşın bazı eksikliklerin olduğu

gözlenmektedir. Türkiye’de Sosyal Bilgiler programı 1968 yılına kadar tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi gibi dersler adı altında okutulurken, tarih ve yurt bilgisine sahip Cumhuriyetin yaşatılması için nitelikli yurttaşlar yetiştirmek amaçlanmıştır (Öztürk, Dilek vd. 2005: 83). 1968 yılında ilk kez uygulamaya konulan Sosyal Bilgiler programı 1990 yılına kadar 22 yıl değiştirilmeden uygulanmıştır. Bu programdan sonra uygulamaya konulan program da ancak 7 yıl uygulanmış ve 1997 yılında programda değişikliğe gidilmiştir. 1997 yılında uygulanan programda eğitim durumları ve değerlendirme öğelerine yer verilmemiş, yalnızca açıklamalar kısmında, “genel eğitim ilke, yöntem ve tekniklerine yer verilir ve öğrencilerin kazandıkları bilgilerin çeşitli teknikler ve ölçme araçları ile ölçülüp değerlendirilir” ifadesine yer verilmiştir (Çelenk, Tertemiz vd, 2000: 139). İç tutarlılık açısından bakıldığında yeni Sosyal Bilgiler Programında da dört öğenin dikkate alındığı görülmesine karşın kazanım, içerik, öğrenme durumları ve değerlendirme olarak ifade edilen programın öğeleri arasında tam bir bütünlük sağlanamadığı ve her bir öğenin titizlikle ele alınmadığı bundan dolayı da uygulama sürecinde önemli sorunlar yaşanabileceği söylenebilir. Eğitim programlarının başarısını uygulamadaki başarısı ile birlikte ele almak gerekmektedir. Çünkü eğitim programı basılı bir materyalden öte uygulamaya dönük yapılan tüm faaliyet ve etkinlikleri içermektedir. Eğitim programını Varış’ın belirttiği gibi “yalnızca öğretim açısından görmek, okulların fonksiyonunu bilgi alışverişine indirgemek olacaktır. Oysa programda, öğrenciler için seçilmiş bulunan öğrenim muhtevasını genişletmek, desteklemek ve onları hayat tecrübesi kazandıracak koşullara hazırlamak gerekmektedir”(Varış, 1998: 20). Bu yönüyle bakıldığında da programın uygulanması için gerekli fiziki koşulların hazırlanmadığı araç, gereç ve materyal donanımı sağlanmadığı takdirde programın başarı şansı azalacaktır. Zira bir program ne kadar iyi hazırlanırsa hazırlansın, eğer programın uygulanması için gerekli olan ortam ve koşullar sağlanmamışsa programın başarı şansı da o ölçüde azalacaktır.

İlköğretimde temel derslerden biri olan Sosyal Bilgiler dersi programının, gerek program öğelerinin her birinin dikkate alınarak hazırlanması, gerekse programın uygulama koşulları toplumun ve ülkenin gelecek kuşaklarını yetiştirmek anlamında daha büyük bir öneme sahiptir. Çünkü Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerin toplum ve toplumun sorunları hakkında bilgi sahibi olmalarında ve iyi bir vatandaş olarak sorumluluklarını öğrenmelerinde, insan ilişkilerini anlamalarında, ulusal ve evrensel özellikleri ve değerleri kavramalarında en temel derslerden birisidir. Bu yüzden, bireyin kişiliğinin gelişmesinde, topluma uyumlu, üretken ve verimli insan olarak yetişmesinde tartışılmayacak kadar önemli bir yere

sahip olan Sosyal Bilgiler dersinin öğretim programının, bilim ve teknolojideki değişmeler, sosyo-kültürel dönüşümler ve toplumsal, siyasal, ekonomik evrilmeler, bireyin ve toplumun gereksinimleri dikkate alınarak bilimsel bir yaklaşımla sürekli olarak geliştirilmesi bir zorunluluktur. Ancak Türkiye’de, genelde, program geliştirmeden çok parçacı bir bakışla programlara yamaların yapıldığı ya da köklü dönüşümlerin yaşandığı zamanlarda, programların tümüyle değiştirildiği gözlenmektedir. Bu anlayışın izlerini, son Sosyal Bilgiler programında da gözlemek olasıdır. Zira ülkenin kendi öznel koşulları çok fazla dikkate alınmadan ve gerekli koşullar hazırlanmadan, küreselleşme ve Avrupa Birliğine uyum çerçevesinde bir önceki programın bütünüyle terk edildiği ve öncekinden köklü bir kopuşu içeren bir program oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan yeterli koşullar hazırlanmadan ve program geliştirme mantığından çok program değiştirme mantığıyla hazırlanan bir programın, kimi eksiklikler içermesi olasıdır. Bu yönüyle bu çalışmada, bir programın temel öğeleri olan, hedef/kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreçleri ve değerlendirme açısından ne türden sorunlar yaşandığı, programın uygulayıcısı olan öğretmen görüşleri de dikkate alınarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu inceleme, hiç kuşkusuz programda karşılaşılan eksiklikleri saptama ve onları aşmak için çözüm önerileri geliştirme açısından da önemli bir işlev yüklenmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, iki temel amacı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir:

1. 2005–2006 yılında uygulamaya konulan ilköğretim okulu programının içinde yer alan Sosyal Bilgiler dersi öğretim programının öğretmen görüşlerine dayalı olarak incelemek ve değerlendirmek.
2. Öğretim program kitabı, öğretmen kılavuzları ve hazırlanan ders materyallerini incelemek ve onları analitik bir biçimde değerlendirmektir.

2.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, iki ana yöntem birlikte kullanılmıştır. Bunların ilki, öğretmen görüşlerini belirlemeye dönük olarak hazırlanan ölçeğin verilerini çözümlmek için kullanılan nicel ağırlıklı istatistik yöntemi; ikincisi ise, program kitabı, öğretmen kılavuzu ve ders materyallerini incelemek için kullanılan nitel ağırlıklı metin çözümleme, anlama ve anlamlandırma yöntemleridir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada, öğretmen görüşlerine ilişkin verilerin toplanması için, araştırmacı tarafından hazırlanan 23 maddeden oluşan beşli likert ölçeği ve bir açık uçlu sorudan oluşan öğretmen görüşlerini belirleme ölçeği, Sinop Cumhuriyet İlköğretim okulunda görev yapan 10 öğretmene uygulanarak eksik görülen maddeler düzeltilmiştir. Ayrıca Türkçe, Sosyal Bilgiler öğretmeni ve ölçme-değerlendirme uzmanının da görüşlerine başvurularak ölçeğe son şekli verilmiştir. Bu şekilde son şekli verilen ölçekteki maddeler madde analizine tabi tutularak madde yükü 30'un altında olan 2 madde ölçekten çıkarılmıştır. Bu düzeltmeden sonra 21 maddeye düşen ölçek, Sinop merkez ve merkeze bağlı köylerde görev yapan 184 öğretmenden, Sosyal Bilgiler dersini okutan 50 sınıf öğretmenine uygulanmıştır.

Program kitabı, öğretmen kılavuzları ve hazırlanan ders materyallerin incelemek ve değerlendirmek için ise, Milli Eğitim Bakanlığı ve Özel kurumlarca hazırlanan materyallere ulaşılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı ve Özel kurumlarca hazırlanan program kitabı, öğretmen kılavuzları ve diğer ders materyalleri derlenerek incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Öğretmen görüşlerini belirleme ölçeğindeki veriler istatistik yöntemlerle analiz edilerek her maddeye ilişkin veriler yüzde ve frekans olarak belirlenmiştir. Programın öğeleri olan kazanımlar, içerik, öğrenme-öğretme sürecinde önemli bir yeri bulunan etkinlikler ve değerlendirme sürecine ilişkin bulgular ise öğretmen kılavuzu, öğrenci ders materyalleri ve sosyal bilgiler öğretim programının araştırmacı tarafından incelemesi ile ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgular yukarıda değinilen yöntemlere uygun olarak iki grup halinde düzenlenerek verilmiştir. Bunlardan ilki, öğretmenlerin görüşlerini ölçen ölçekten elde edilen bulgular; ikincisi ise, araştırmacı incelemelerine dayalı bulgulardan oluşmuştur. Bu bulgular aşağıdaki şekilde biçimlenmiştir.

3.1. Sosyal Bilgiler Dersi Programına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Frekansları, Yüzde Oranları ve Açıklaması

Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersi programına (kazanım, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğelerini) yönelik görüşleri sırasıyla yüzde (%) olarak analiz edilmiş ve analiz sonuçları Tablolar halinde sunulmuştur.

Amaç ve davranışların kazanım olarak ifade edilmesinin değerlendirme açısından yararına ilişkin öğretmen görüşleri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Amaç ve Davranışların Kazanım Olarak İfade Edilmesinin Değerlendirme Aşaması Açısından Yararlı Olduğunu Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranları

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	2	4,0
Katılmıyorum	5	10,0
Kararsızım	10	20,0
Katılıyorum	22	44,0
Tamamen Katılıyorum	11	22,0
Toplam	50	100,0

Tablo 1 sonuçlarına göre kazanım, içerik, öğrenme- öğretme süreci ve değerlendirme öğelerini öğretmenlerin %44’ü amaç ve davranışların kazanım olarak ifade edilmesinin değerlendirme aşaması için yararlı olduğu düşüncesine katıldıklarını belirtirken, %22’si tamamen katıldığını belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre öğretmenlerin hedeflerin kazanım olarak ifade edilmesini olumlu buldukları söylenebilir.

Sosyal bilgiler dersinde kazanımların ölçülebilecek nitelikte belirlenmesine ilişkin öğretmen görüşleri yüzde olarak analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Dersinde Kazanımların Ölçülebilecek Nitelikte Belirlendiğini Düşünen Öğretmenlerin Yaklaşımlarının Yüzdelik Oranları

Önemli Görme Derecesi	F	%
Tamamen Katılmıyorum	1	2,0
Katılmıyorum	13	26,0
Kararsızım	8	16,0
Katılıyorum	16	32,0
Tamamen Katılıyorum	12	24,0
Toplam	50	100,0

Tablo 2’deki sonuçlara göre, öğretmenlerin çoğunluğunun (katılıyorum ve tamamen katılıyorum dereceleri birlikte ele alındığında) (%32, %24) kazanımların ölçülebilecek nitelikte belirlendiğini

belirtmesine karşın, bu görüşe katılmayan öğretmenlerin oranı da azımsanmayacak bir oranı (%26) oluşturduğu görülmektedir. Kazanımların incelenmesi sonucunda ortaya çıkan veriler de bu sonucu desteklemektedir. Bazı kazanımların birlikte verilmesi ya da açık bir biçimde ifade edilmemesi bu kazanımların gerçekleşip gerçekleşmediğini saptamamızı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin bir kısmı kazanımları ölçülebilecek nitelikte görmemiş olabilirler.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Dersi İçin Hazırlanan Örnek Etkinliklerde Kazanım, Etkinlik ve Değerlendirme Arasında Bütünlüğün Sağlandığını Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranları

Önemli Görme Derecesi	F	%
Tamamen Katılmıyorum	4	8,0
Katılmıyorum	11	22,0
Kararsızım	9	18,0
Katılıyorum	20	40,0
Tamamen Katılıyorum	6	12,0
Toplam	50	100,0

Tablo 3'e bakıldığında öğretmenlerin (katılıyorum ve tamamen katılıyorum dereceleri birlikte ele alındığında), (%40 ve % 12) örnek etkinliklerde kazanım öğrenme süreci ve değerlendirme arasında bütünlük sağlandığını belirtmelerine karşın, %22'sinin buna katılmadığı, %8'nin ise tamamen katılmadığı görülmektedir. Bu bulgular ışığında etkinlikler hazırlanırken kazanım, öğrenme-öğretme süreci için uygulanan aktiviteler ve değerlendirme arasında belli bir tutarlılığın sağlandığı söylenebilir. Ancak bu konuda kararsız olan ve katılmayan öğretmenlerin olması etkinliklerin bu açıdan yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Tablo 4. Yeni Sosyal Bilgiler Eğitim Programında İçeriğin Fazla Olduğunu Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	F	%
Tamamen Katılmıyorum	6	12,0
Katılmıyorum	12	24,0
Kararsızım	13	26,0
Katılıyorum	10	20,0
Tamamen Katılıyorum	9	18,0
Toplam	50	100,0

Tablo 4'deki sonuçlar dikkate alındığında, bir önceki programa göre içeriğin belli bir oranda azaltılmasına karşın, öğretmenlerin belirli bir kısmının yeni programdaki içeriği fazla bulduklarını göstermektedir.

Tablo 5. Sosyal Bilgiler Programındaki İçeriğin, Öğrencileri Beklenen Kazanımlara Ulaştırması Konusunda Yeterli Olduğunu Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	6	12,0
Katılmıyorum	14	28,0
Kararsızım	8	16,0
Katılıyorum	15	30,0
Tamamen Katılıyorum	7	14,0
Toplam	50	100,0

Tablo 5'e bakıldığında içeriğin amaçlara ulaştırması konusunda öğretmenlerin farklı görüşleri sürdürdüklerini anlaşılmaktadır. Tabloda öğretmenlerin %30'u içeriğin istenilen kazanımlara ulaştıracağı düşüncesine katıldığını, %14'ü ise tamamen katıldığını belirtmesine karşın, %28'nin buna katılmadığını ve %18'inin de tamamen katılmadığını belirtmeleri Sosyal Bilgiler dersi içeriğinin yeniden gözden geçirilerek değerlendirilmesinde yarar olacağını göstermektedir.

Tablo 6. Sosyal Bilgiler Ders İçeriğinin Aktif Öğretim Yöntemlerinin Uygulanmasına Olanak Sağladığını Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	3	6,0
Katılmıyorum	9	18,0
Kararsızım	11	22,0
Katılıyorum	19	38,0
Tamamen Katılıyorum	8	16,0
Toplam	50	100,0

Tablo 6 incelendiğinde (katılıyorum ve tamamen katılıyorum dereceleri birlikte ele alındığında) öğretmenlerin (%38, %16) toplam %54 gibi büyük bir kısmı Sosyal Bilgiler dersinin aktif öğretim yöntemlerinin uygulanmasına olanak sağladığına katıldıklarını ve %16'sı buna tamamen katıldığını belirtmesine karşın, %22'sinin bu konuda kararsız kalması ve %18'nin de katılmaması programda aktif öğretim yöntemlerine yer verildiği, ancak bunun istenen boyutta olmadığı izlenimi vermektedir. Buna benzer bir sonucu öğretmen kılavuz kitapları ve ders kitapları incelendiğinde de görmekteyiz.

Tablo 7. İçerik Hazırlanırken Kullanılan Görsellerin Öğrencilerin Öğrenmesi İçin Uygun Olarak Hazırlanmış Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	1	2,0
Katılmıyorum	10	20,0

Kararsızım	11	22,0
Katılıyorum	15	30,0
Tamamen Katılıyorum	13	26,0
Toplam	50	100,0

Tablo 7'ye göre öğretmenlerin %30'u içerik hazırlanırken kullanılan resim, fotoğraf, grafik gibi görsellerin öğrencilerin öğrenmesine uygun olarak hazırlandığına katıldığını belirtirken, %26'sı tamamen katıldığını %22'si kararsız olduklarını ve yalnızca %20'si bu görüşe katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgulara göre, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında görsellerin öğrencilerin öğrenmesine uygun olarak hazırlandığını söylenebilir.

Tablo 8. Ders Kitaplarının Öğrencilerin Öğrenmesi İçin Uygun Olarak Hazırlandığını Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	F	%
Tamamen Katılmıyorum	4	8,0
Katılmıyorum	11	22,0
Kararsızım	12	24,0
Katılıyorum	19	38,0
Tamamen Katılıyorum	4	8,0
Toplam	50	100,0

Tablo 8'e bakıldığında ders kitaplarının öğrencilerin öğrenmesine uygun olarak hazırlandığına katıldıklarını belirten öğretmenlerin %38, tamamen katılan öğretmenlerin oranının ise yalnızca %8 olmasına karşın, kararsızların oranının %24 ve bu görüşe katılmayanların oranının %22 olması ders kitaplarının yeniden ele alınarak öğretmen görüşleri doğrultusunda geliştirilmesinde yararlı olabileceğini göstermektedir.

Tablo 9. Hazırlanan Etkinliklerin Öğrencileri Öğrenme Sürecine Aktif Olarak Katıldığını Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	5	10,0
Katılmıyorum	9	18,0
Kararsızım	16	32,0
Katılıyorum	11	22,0
Tamamen Katılıyorum	9	18,0
Toplam	50	100,0

Tablo 9'a göre hazırlanan etkinliklerin öğrencileri öğrenme sürecine aktif olarak kattığı görüşü ile ilgili öğretmenlerin büyük bir kısmının kararsız olduğunu belirtmeleri ve % 18'nin bu görüşe katılmaması etkinliklerin öğrenci katılımını sağlayan yöntem ve teknikler açısından yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Öğretmen Kılavuz kitapları incelendiğinde de birçok etkinliğin öğrencileri öğrenme sürecine aktif olarak katmaktan uzak hazırlandığı ve birçok etkinlikte bilgi aktarımına devam edildiği ya da örnek vermeden şu yöntem uygulanabilir gibi genel ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 10. Yeni Programla Birlikte Aktif Öğretim Yöntemlerinin

Etkili Bir Şekilde Kullanıldığını Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	F	%
Tamamen Katılmıyorum	2	4,0
Katılmıyorum	6	12,0
Kararsızım	20	40,0
Katılıyorum	13	26,0
Tamamen Katılıyorum	9	18,0
Toplam	50	100,0

Tablo 10 incelendiğinde yeni programla birlikte aktif öğretim yöntemlerinin etkili bir şekilde kullanıldığı görüşüne ilişkin olarak öğretmenlerin % 40 gibi büyük çoğunluğunun kararsız kalması ve % 12'nin katılmaması programda aktif öğretim yöntemlerine yer verilmesine karşın, bunun istenilen ölçüde olmadığı söylenebilir.

Tablo 11. Yeni Sosyal Bilgiler Programının Öğrencilerin Eleştirel ve Yaratıcı Düşünmesini Geliştirdiğini Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	F	%
Tamamen Katılmıyorum	3	6,0
Katılmıyorum	8	16,0
Kararsızım	15	30,0
Katılıyorum	16	32,0
Tamamen Katılıyorum	8	16,0
Toplam	50	100,0

Tablo 11'deki sonuçlar incelendiğinde (katılıyorum ve tamamen katılıyorum dereceleri birlikte ele alındığında) öğretmenlerin (% 32, % 16) gibi büyük çoğunluğunun yeni sosyal bilgiler programının yaratıcılık ve eleştirel düşünme üzerinde etkili olduğu yönünde görüş belirttikleri görülmektedir.

Tablo 12. Öğretmenlerin Öğrenme Sürecinde Hazırlanan Etkinlikleri Değişiklik Yapmadan Öğretmen Kılavuz Kitabında Olduğu Gibi Uygulandığını Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	11	22,0
Katılmıyorum	9	18,0
Kararsızım	13	26,0
Katılıyorum	14	28,0
Tamamen Katılıyorum	3	6,0
Toplam	50	100,0

Tablo 12'ye bakıldığında öğretmenlerin önemli bir oranın etkinliklerin aynen uygulandığı yönünde görüşe katılmadıkları, ancak aynen uygulanıyor yönünde görüş belirten öğretmenlerin ve kararsızların oranının azımsanmayacak düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 13. Hazırlanan Etkinliklerin Aktif Öğretim Yöntemlerinden Çok Belirli Parçaları Okuma, Yazma, Eşleştirme Gibi Aktivitelere Dayalı Olduğunu Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	8	16,0
Katılmıyorum	7	14,0
Kararsızım	15	30,0
Katılıyorum	16	32,0
Tamamen Katılıyorum	4	8,0
Toplam	50	100,0

Tablo 13 incelendiğinde öğretmenlerin % 32'sinin yeni Sosyal Bilgiler programında etkinliklerin drama, problem çözme, örnek olay, gezi-gözlem gibi aktif yöntemlerinden daha çok okuma yazma, eşleştirme gibi aktivitelere dayandığı görüşüne katıldıklarını, % 8'nin tamamen katıldığı ve % 30'unun kararsız kaldığı görülmektedir. Bu yönüyle bakıldığında etkinliklerde aktif öğretim yöntemlerine yeterli oranda yer verilmediği söylenebilir.

Tablo 14. Etkinlikleri Uygulamak İçin Belirlenen Sürenin Yeterli Olduğunu Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	10	20,0
Katılmıyorum	13	26,0
Kararsızım	11	22,0
Katılıyorum	12	24,0
Tamamen Katılıyorum	4	8,0
Toplam	50	100,0

Tablo 14'deki bulgular göz önüne alındığında öğretmenlerin % 26'sının etkinlikleri için verilen sürenin yeterli olduğu görüşüne katılmadıkları, % 20'sinin tamamen katılmadığı ve % 22'sinin bu konuda kararsız olduğu görülmektedir. Bu görüşler genel olarak değerlendirildiğinde etkinlikler için ayrılan sürenin yeterli olmadığı söylenebilir.

Tablo 15. Yeni Program Uygulanırken Yöntem, Teknik, Alan Bilgisi, Değerlendirme ve Yeni Eğitimsel Yaklaşımlar Gibi konularda Kendini Yeterli Bulan Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	7	14,0
Katılmıyorum	11	22,0
Kararsızım	9	18,0
Katılıyorum	16	32,0
Tamamen Katılıyorum	7	14,0
Toplam	50	100,0

Tablo 15'teki veriler incelendiğinde öğretmenlerin %36'sının kendini yeni programa ilişkin eksik hissettiği ve % 18'ininde bu konuda kararsızlık yaşadığı görülmektedir. Bu bulgular ışığında öğretmenlerin önemli bir kısmının programı uygulama konusunda kendilerini yeterli görmediği söylenebilir. Bu bulgu, öğretmenlerin programın uygulayıcısı olduğu gerçeği dikkate alındığında, programın başarısını etkileyebilecek önemli bir unsur olarak görülebilir.

Tablo 16. Yeni Sosyal Bilgiler Programı İçin Verilen Hizmet İçi Seminerlerinin Süresinin Yeterli Olduğunu Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	10	20,0
Katılmıyorum	15	30,0
Kararsızım	16	32,0
Katılıyorum	2	4,0
Tamamen Katılıyorum	7	14,0
Toplam	50	100,0

Tablo 16'ya göre (katılmıyorum ve tamamen katılmıyorum dereceleri birlikte ele alındığında) öğretmenlerin büyük bir kısmı (%30, %20) yeni program konusunda verilen bir hafta süreli semineri yeterli bulmadıkları görülmektedir.

Tablo 17. Programın Uygulanması İçin Okuldaki Araç ve Materyallerin Yeterli Olduğunu Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	14	28,0
Katılmıyorum	10	20,0
Kararsızım	14	28,0
Katılıyorum	8	16,0
Tamamen Katılıyorum	4	8,0
Toplam	50	100,0

Tablo 17 incelendiğinde yeni Sosyal Bilgiler programının uygulanması için okuldaki araç ve materyallerin yeterli olduğu görüşüne tamamen katılmayan ve bu konuda kararsızlık yaşayan öğretmenlerin oranının (%28, %28) olduğu ve bu oranın ölçeğe yanıt veren öğretmenler içinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Buna katılmıyorum diyenlerin (%28) oranı da eklendiğinde öğretmenlerin çoğunluğunun programın etkili bir şekilde uygulanması için okuldaki araç-gereçleri yeterli bulmadığı söylenebilir.

Tablo 18. Sınıftaki Öğrenci Sayısının Programın Uygulanmasına Uygun Olduğunu Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	11	22,0
Katılmıyorum	11	22,0
Kararsızım	10	20,0
Katılıyorum	10	20,0
Tamamen Katılıyorum	8	16,0
Toplam	50	100,0

Tablo 18'e göre öğretmenlerin sınıftaki öğrenci mevcutlarının programın uygulanması için uygun olması konusunda farklı görüşler ileri sürdükleri görülmektedir. Ancak (katılmıyorum ve tamamen katılmıyorum dereceleri birlikte ele alındığında) öğretmenlerin (%22, %22) gibi bir oranın uygun olmadığı yönünde görüş belirtmesi ve %20'sinin de bu konuda kararsız olması, programın etkili olabilmesi için öğrenci mevcutlarının azaltılması gereğine işaret etmektedir.

Tablo 19. Sınıfların ve Okulun Fiziki Yapısının Programların Uygulanması

İçin Yeterli Olduğunu Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	8	16,0
Katılmıyorum	9	18,0
Kararsızım	17	34,0
Katılıyorum	9	18,0
Tamamen Katılıyorum	7	14,0
Toplam	50	100,0

Tablo 19'a göre öğretmenlerin %34 gibi bir oranın sınıfların ve okulun fiziki yapısının programların uygulanması için yeterli olması konusunda kararsızlık yaşadığı ve uygun olduğunu belirten öğretmenlerle uygun olmadığını belirten öğretmenlerin oranın birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Ancak ölçeğe yanıt veren öğretmenlerin farklı okullarda görev yaptığı ve bu okulların fiziki yapılarının birbirinden önemli ölçüde farklılık gösterdiği dikkate alındığında bu sonuçlar şaşırtıcı değildir.

Tablo 20. Yeni Sosyal Bilgiler Eğitim Programında Değerlendirmenin Çok Zaman Almadığını Düşünen Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	10	20,0
Katılmıyorum	9	18,0
Kararsızım	12	24,0
Katılıyorum	15	30,0
Tamamen Katılıyorum	4	8,0
Toplam	50	100,0

Tablo 20'ye göre (katılıyorum ve tamamen katılıyorum dereceleri birlikte ele alındığında) öğretmenlerin önemli bir kısmının (%30, %8) değerlendirme için fazla zaman aldığı yönünde görüş belirttikleri görülmektedir.

Tablo 21. Değerlendirme Ölçekleri Konusunda Kendini Yeterli Gören Öğretmenlerin Yüzdelik Oranı

Önemli Görme Derecesi	f	%
Tamamen Katılmıyorum	8	16,0
Katılmıyorum	8	16,0
Kararsızım	9	18,0
Katılıyorum	18	36,0
Tamamen Katılıyorum	7	14,0
Toplam	50	100,0

Tablo 21'e göre öğretmenlerin %36 gibi önemli bir kısmının değerlendirme ölçekleri konusunda bilgi sahibi olmasına karşın %18'nin bu konuda kararsız olması ve %16'sının tamamen yetersiz, %16'sının da yetersiz hissetmesi, bu konuda öğretmenlerin azımsanamayacak bir oranının eğitime ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

3.2. Yeni Sosyal Bilgiler Programına İlişkin Öğretmen Görüşlerinden Örnekler

Araştırmada yeni Sosyal Bilgiler Programı hakkında öğretmenlerin genel anlamda ne düşündükleri de belirlenmek istenmiştir. Bu amaçla öğretmenlere, "yeni Sosyal Bilgiler Programına ilişkin olarak bizimle paylaşmak istediğiniz farklı düşünce ve duygularınızı belirtiniz" ifadesi kullanılmıştır. Öğretmenler bu konudaki görüşlerini aşağıdaki biçimde ifade etmişlerdir:

"Ders kitaplarında bilgiye yönelik konular çok az. Bilgiye gerekli önemin verilmesi gerekiyor."

"İşleniş bölümlerinin daha belirgin olması, değerlendirme ve ölçme ürünlerinin, davranış ve kazanımları kapsaması uygun olur."

"Ders konuları daha net olmalı, araç-gereç, kaynak temin edilmeli, konular çevreye uygun olmalı."

"Etkinlikler çok zaman alıyor, ünite süresi yeterli olmuyor."

"Eğitim CD'leri yok, etkinlikler ders saatini aşılıyor."

"Program hakkında daha belirleyici seminerlerin düzenlenmesi faydalı olur."

"Atatürkçülük konuları yetersiz ve kısa verilmiş."

"Ders kitaplarında yeterli bilgi yok, öğrenciler araştırma yapmak zorunda kalıyor, bu da köy okulları için zor oluyor."

"Kılavuz kitaplarında yönlendirilen etkinlikler her yere uygun değil, örneğin köyler düşünülmemiş, verilen örnekler daha çok merkeze yönelik alınmış."

"Yeni program konusunda öğretmenlerin bilgilendirilmesi gerekir. Programın uygulanması, köy okulları koşullarına uygun değil. Mevcutlar kalabalık, araştırma olanakları eksik."

"Program bireysel farklılıkları göz önüne almamış. Belli bir seviyedeki öğrenciye hitap ediyor."

“Aileler yeni sistem hakkında yeterince bilgi sahibi değil, her çocuğun interneti yok, araştırmalar internete dayalı, bu yüzden sorunlar yaşanıyor.”

“Sınıflar kalabalık, ayrıca seviyeler farklı. Sınıf düzeni yeni sisteme uygun değil. Drama yapmak için alan yeterli değil.”

Yukarıdaki görüşler genel olarak değerlendirildiğinde öğretmenlerin etkinliklerde bireysel ve bölgesel farklılıkların dikkate alınmadığı, yeterli araç-gereç bulunmadığı, sınıf mevcutlarının kalabalık olduğu, verilen seminerlerin yeterli bulunmadığı, öğrencilerin araştırma yapacak koşullara sahip olmadığı, ders kitaplarında yeterli bilgiye yer verilmediğini belirttikleri görülmektedir.

3.3. Sosyal Bilgiler Programının Ders Materyalleri ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarının İncelenmesi Sonucunda Elde Edilen Bulgular

Programın temel felsefesine bakıldığında, öğrenci odaklılığı temel aldığı, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, girişimcilik gibi becerilerin kazandırılmasını ön plana çıkardığı ve öğrencinin uyarılarla etkileşime girerek, etkileşim sürecinde elde ettiği bilgiyi kendisinin yapılandığı ‘*yapılandırmacı*’ (constructivism) yaklaşıma uygun olarak planlandığı görülmektedir. Bu açıdan programda etkinlik kavramının geniş bir yer edindiği görülmektedir. Bu planlama yapılırken, kazanımlar belirlenmiş ve her kazanıma ilişkin olarak öğrencilerin katılımına olanak sağlamaya dönük olarak bir etkinlik düzenlenmiştir. Bu etkinlik temelli yaklaşımda, öğretme-öğrenme sürecinde öğrencilerin aktif olduğu, problem çözme, yaratıcı drama, inceleme, gezi-gözlem, internet kullanımı, örnek olay, öykü oluşturma ve tartışma gibi yöntem ve tekniklere yer verildiği belirtilmiştir. Öğretim sürecindeki etkinliklerde, fotoğraflar, haritalar, filmler, CD-ROM’lar, Tarih ve Sosyal Bilgiler derslerinde benzeşim, çoklu ortam (*multimedia*) ve hypermedia gibi ortam ve araçlar; telekomünikasyon hizmetleri, İnternet gibi olanakların kullanılması ve gezi düzenlenemediği zamanlarda İnternet aracılığıyla sanal alan gezilerinin yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Değerlendirme sürecinde ise, sadece öğrenme ürünü değil, öğrenme sürecinin de değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu yönüyle değerlendirme sürecinde geleneksel yöntemler yanında

alternatif değerlendirme yöntemleri de önerilmektedir. Bu değerlendirme yöntemleri ve araçları; görüşmeler, performans ödevleri, gözlem, öz değerlendirme ölçekleri, öğrenci ürün dosyaları (*portfolio*), projeler, posterler ve çoktan seçmeli ve doldurulmalı testlerdir. Bu şekilde bir değerlendirme süreci ile öğrencilerin tek yönü değil, bütün yönlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu şekildeki bir değerlendirme süreciyle özde, öğrencilerin değerlendirme sürecine katılmaları ve bireysel farklılıklarına göre öğrencilerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, programın planlamadaki başarısının, uygulamadaki süreçlerin başarısı ile doğru orantılı olduğu gerçeği dikkate alındığında, programın kimi eksiklikler içerdiği gerçeğinin altını çizmek gerekir. Nitekim program hazırlanırken aceleye getirildiği ve bu açıdan gerek deneme uygulamasında gerekse uygulamaya geçildikten sonra birçok eksiklikler yaşandığı bilinmektedir (Aykaç ve Erdogan, 2005: 343-361). Programda karşılaşılan eksiklikleri şu şekilde sıralamak olasıdır:

1- Eğitim sistemi, bir bütün olarak görülüp, programın bu temelde tüm eğitim kademelerine uygun şekilde birlikte geliştirilmesi gerekirken, yalnızca ilköğretim birinci kademe ile ve burada da yalnızca Türkçe, Matematik, Fen ve Teknoloji Dersi, Sosyal Bilgiler ve Hayat Bilgisi gibi 5 dersle sınırlı tutulması, programın bütünlüğünü bozmakta ve programa alınmayan derslerin gerekçesi konulmadığı için bu dersler önemsiz gibi görülmektedir. Oysa Matematik Dersi kadar Müzik Dersinin de, Sosyal Bilgiler Dersi kadar Beden Eğitimi Dersinin de çocukların gelişimi açısından büyük bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Programın yalnızca ilköğretim kademesi ile sınırlı tutulmasının nedeni olarak, zaman yokluğunun ileri sürülmesi de program hazırlama ilkeleriyle örtüşmeyen, basit ve sıradan bir neden görünümündedir.

2- Yeni program davranışçı yaklaşımdan kopmaya çalıştığını ima etse de, özde hedef davranış yerine kullandığı izlenimini doğuran kazanım terimiyle yer yer hedef davranışın kastedildiği izlenimini doğurmaktadır. Zira kazanımların bilişsel, duyuşsal, psiko-motor nitelik taşıyacak bir biçimde ifade edildiği görülmektedir. Ama buna rağmen kimi kazanımlarda, davranışın, biliş ve duyuşsal süreçlerden ayrılamayacağı var sayımıyla tümüne işaret eden kazanımlar dile getirilmektedir. Yine yeni program, kazanım terimini kullanmasına karşın, Bloom'un davranışlara yönelik taksonomisinden oldukça etkilenmiş gibi gözükmektedir. Çünkü sosyal bilgilerdeki kazanımlara bakıldığında, kimisinin bilgi, kimisinin kavrama, kimisinin uygulama, hatta kimilerinin analiz, sentez ve değerlendirme düzeyinde

belirlendikleri gözlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında yeni programın kazanım terimiyle hedef davranış teriminden köklü bir kopma, içerdiğini söylemek mümkün değildir. Öyle görünüyor ki, kazanım terimi, hedef davranış teriminin, davranışın bilişsel ve duyuşsal süreçlerden koparılamayacağı inancına dayanılarak, post-modern bir bakışla belirsizleştirilmeye çalışılmıştır.

3- Kazanımlar incelendiğinde bazı kazanımların ölçülemez olduğu, iç içe geçtiği söylenebilir. Örneğin, “Bireysel farklılıkları tanır ve kabul eder”, denilmektedir. Oysa ‘kabul eder’ deyişi ölçülemez bir kazanımı ifade etmektedir; çünkü oldukça öznelidir. Bu kazanım, “bireysel farklılıkları tanır ve farklılıkların neler olduğunu söyler” şeklinde belirlenebilirdi. Çünkü bu deyiş daha nesnel olduğu için ölçülebilir bir nitelik taşımaktadır. Kazanımlara ilişkin olarak elde edilen bulgularda da öğretmenlerin %26’sının kazanımların ölçülecek biçimde belirlendiğini belirtirken %26’sının da bu konuda kararsızlık yaşaması bazı kazanımların ölçülebilir nitelikte belirlenmediğinin birer göstergesi olarak kabul edilebilir.

4- Kazanımlarla ilgili sorunlarla karşılaşıldığının bir diğer göstergesi ise bir kazanım içerisinde birden çok kazanımın yer almasıdır. Sözelimi, “Cumhuriyete Nasıl Kavuştuk” içeriğinin kazanımı olan “Milli mücadelenin kazanılmasında ve Cumhuriyetin ilanında Atatürk’ün rolünü fark eder” kazanım ifadesi birden fazla kazanım içermektedir ve ölçülemez bir nitelik taşımaktadır. Bu kazanım ikiye bölünerek aşağıdaki şekilde ifade edilebilirdi(MEB, 2004, 4-5 Sınıflar Sosyal Bilgiler Ders Programı).

“Milli mücadelenin kazanılmasında Atatürk’ün rolünü fark eder.”

“Cumhuriyetin ilanının gerekçelerini sayar.”

5- Ders kitapları incelendiğinde de kazanımlarla ilgili bir güdüleme yapılmadığı görülmektedir. Öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda etkinliklere katılmak için çaba göstermeleri ve başarılı olmaları güdülenme için önemli bir faktör olmasına karşın öğrencilerin neyi, niçin öğrenecekleri ve öğrendiklerinin onlara nasıl bir yarar getireceğine ilişkin yeterli açıklamalar yapılmadığı görülmektedir (MEB, 2005, Sosyal Bilgiler Ders Kitabı).

6- Milli Eğitim Bakanlığının 4. Sınıf ders kitabındaki “Kullandığı teknolojik ürünlerin zaman içindeki gelişimini kavrar” kazanımı için yeterli görsel tasarım olmadığı gibi yöntem olarak soru-cevap ve anlatım yönteminin ağırlık kazandığı görülmektedir. Aynı konuda telefon örneği verilirken de geçmişten günümüze resimler verilerek öğrencilerden bunların karşılaştırılması istenirken, ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerden bahsedilirken yoğun bir bilgi aktarımı vardır. Oysa kazanımla ilgili beyin fırtınası tekniği

kullanılarak öğrencilerin yaratıcılıkları geliştirilebilirdi. Ayrıca konu ile ilgili etkinlikler incelendiğinde çoklu zekâya uygun olarak sadece sözel dilbilimsel zekânın kullanıldığı görülmektedir.

7- Öğretmenlerin uygulaması için önerilen örnek etkinliklerdeki eksiklikleri gösteren birçok örnek bulunmaktadır. Hazırlanan etkinliklerin öğrenciyi yeterli oranda etkin kılmadığı ve bu şekilde hazırlanan etkinliklerle kazanımların gerçekleşmesinin güç olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Çünkü programlarda yer alan etkinlikler, program acele hazırlandığı için belirli kaynak kitaplardan alınmış ve kazanımlara uydurulmaya çalışılmıştır. Kazanıma uygun olarak hazırlanmayan bu etkinlikler özgün bir çalışma olmadığı için kazanım, etkinlik ve değerlendirme içerisindeki tutarlılık istenen düzeyde sağlanamamıştır. Etkinlik kavramı özde öğrenci merkezli eğitimin yaşama geçirilmesini sağlamak için ortaya konmuş bir araç gibi gözükmektedir. Ancak yürürlükte olan eğitim programı incelendiğinde bir bütün olarak programın bu amacı gerçekleştirmede kimi eksikliklerinin bulunduğu gerçeği yadsınamaz. Her şeyden önce bu programda etkinlik kavramı net bir biçimde tanımlanmasına rağmen, hazır etkinlik örnekleri sunarak tüm ülkede tek biçimci bir eğitimi öngörmektedir. Bu beş açıdan olumsuzluk içermektedir:

İlki öğretmenin yaratıcılığını yok etmekte ve onu tembelliğe itmektir; zira yeni program öğretmenden sunulan etkinliğin aynısını uygulamasını ima etmektedir. Oysa programdaki etkinliklerin sadece öğretmen için bir kılavuz ya da örnek etkinlik niteliği taşıması gerekmektedir. Uygulamayı teftiş eden müfettişler de programdaki esneklikten hareketle öğretmenlerden sunulan etkinliklerin aynen uygulanmasını istemektedirler.

İkincisi aynı etkinliklerin tüm ülkede uygulanması yerel-kültürel ve coğrafi faktörleri hiçe saymak anlamına gelmektedir.

Üçüncüsü ise bölgeler arası gelişmişlik düzeyini ve bu düzeyin sınıfta toplanan öğrencilerin bilinç dünyalarına yansımalarını yok saymakta ve onları homojen bir bütün olarak görülmesine neden olmaktadır. Bilindiği gibi ilköğretim düzeyinde homojen bir yapıdan çok heterojen bir yapıdan söz edilebilir ve bu bireysel farklılıkların ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Çoklu zeka kuramını dillendiren bir eğitim programının, ülkenin her tarafında tüm öğrencilere aynı etkinliğin uygulanması gerektiğini ima etmesi, ya da bunun böyle anlaşılması, en hafif deyişle Nasrettin Hoca'nın bastığı dalı kesme fıkrasındaki paradokslu duruma düşmek anlamına gelmektedir.

Dördüncüsü, etkinlik kavramının tüm okullardaki teknolojik olanakları eşit saymasıdır. Oysa herkesin bildiği gibi, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı merkez okullarla taşra okulları arasında teknolojik olanaklar açısından büyük bir uçurum vardır ve teknolojik olanaklar, etkinliklerin hem uygulanıp uygulanamayacağını hem de etkinliklerin başarı şansını etkileyen temel değişkenlerden birisidir. Beşinci ise, hazır etkinliklerin etkinlikleri hazırlayan bireylerin kişisel ilgi, bilgi ve becerilerini içerdiği bir gerçektir. Etkinliği hazırlayan bireylerle aynı donanımına sahip olmayan öğretmenlerden hazır etkinlikleri uygulamalarını istemek, kendilerine yabancı, tam kavrayamadıkları, nasıl uygulayacaklarını tam bilmedikleri ve belki de hazır bulunuşluklarında hiç yer almayan kimi yöntem, teknik ve stratejileri kullanmalarını istemek ve hata yapmalarına neden olmak anlamına gelmektedir. Bu tıpkı, hiç uçak kullanmamış birisine, salt uçak nasıl kullanılır kılavuzuna dayanarak uçak kullandırmaya benzemektedir. Bu ise, bilerek ve isteyerek uçaktaki yolcuların hayatını tehlikeye atmak anlamına gelmektedir. Oysa öğretmen belli kazanımları, kendi birikimi, öğrenci farklılıkları, sosyal sınıf ve bireysel ayrılıkları dikkate alarak hazırlayacağı etkinliklerle kazandırma yoluna gitseydi ve öğretmenler eksik oldukları, eğitimde yeni yaklaşımlar, bu yaklaşımların felsefi temelleri, öğretim yöntemleri, teknikleri ve program okur-yazarlığı konusunda eğitilebilselerdi programın başarı şansı daha yüksek olabilirdi.

8- Etkinliklerde birleştirilmiş sınıflara ve özel eğitim gereksinimi duyan kaynaştırma öğrencilerine yönelik olarak hiçbir etkinliğe rastlanmaması programın önemli eksikliklerinden biri olarak göze çarpmaktadır.

İçerik kısmında da bazı konuların açıklamasına örnekler verilirken geri değerler içeren cins ayrımcılığını pekiştiren örneklere yer verildiği görülmektedir. "Ailesinde ve çevresinde milli kültürü yansıtan öğeleri fark eder". Kazanımına yönelik konu açıklamasında kültür öğelerinden düğün olayı anlatılırken baba kızına: "Bugüne kadar namusun bana emanetti bugünden sonra kocana emanettir" demektedir. Kadını kendisini korumaktan aciz gösteren bu tür kültürel öğeler yerine kadının erkekle eşit görüldüğü kültür öğelerinin öğrencilere aktarılması çağdaş ulus seviyesine ulaşmada daha önemli bir rol oynayabilecekti (MEB, 2005, Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuzu).

Yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak hazırlandığı ve bu yönüyle öğrenciyi sürece aktif olarak katan yöntem ve tekniklere yer verilen etkinliklerin hazırlanması gerektiği belirtilen programdaki etkinlikler incelendiğinde, Türkçe okuma parçaları şeklinde düzenlenerek soru-cevap yöntemi ile öğrencilerin sürece dahil edilmeye çalışıldığı bu yönüyle de öğrencinin aktif bir öğrenme sürecine

katılmadığı görülmektedir. Etkinlikler hazırlanırken belirli bir yöntem ve tekniğe dayalı olarak hazırlanmaktan çok öğrencilerin aktif olarak katılımına olanak tanımayan belirli aktivitelere proje ve araştırma çalışmaları gibi bazı aktif yöntemlerle sınırlandırıldığı, öğrencileri öğrenme sürecine aktif olarak katan tüm duyularını harekete geçirerek onların etkili öğrenmesine olanak sağlayabilecek yaratıcı drama, beyin fırtınası, görüş geliştirme, altı şapkalı düşünme tekniği gibi yöntem ve tekniklere yeterli oranda yer verilmediği görülmektedir. Öğretmen klavuzlarındaki etkinliklerde kullanılan yöntem ve teknikleri gösteren aşağıdaki tabloda da bu açık bir biçimde görülmektedir.

Tablo 22. Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretim Etkinliklerinin Kullanılma Durumu

Sosyal Bilgiler Etkinliklerinde Yer Alan Yöntem ve Teknikler	Kullanılma Durumu
Düz Anlatım	152
Soru-cevap	219
Tartışma	64
Kavram çatışması yaratma	1
Gösterip yaptırma	14
Grup çalışması	10
Beyin fırtınası	-
Yaratıcı drama	2
Rol oynama	12
Görüş geliştirme	7
Altı şapkalı düşünme tekniği	2
Konuşma halkası	4
Örnek olay	2
Problem çözme	2
Proje çalışması	13
Gezi inceleme	7
İstasyon	-
Görsel Materyal okuma	132
Gözlem	15

Okuma Stratejisi	55
Tablo grafik ve kroki hazırlama	30
Kavram haritası oluşturma	9
Araştırma inceleme	61
Görüşme	4
Öykü tamamlama	28
Kavram kontrolü	12
Kompozisyon yazma	9
Demonstrasyon	2
Toplumun sosyal yapısından ve tarihi öğelerinden yararlanma	12

Tablodaki araştırma sonuçları (Yavuz, 2006) Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Öğretmen kılavuzu, Ders ve Çalışma kitabındaki etkinlik örneklerinin incelenmesi sonucunda elde edilmiştir.

Tablodaki sonuçlar incelendiğinde etkinlik içerisinde en çok soru –cevap, anlatım, görsel materyal okuma, tartışma yöntem ve tekniklerine yer verildiği, öğrenciyi öğrenme sürecine aktif olarak katan istasyon, beyin fırtınası, altı şapkalı düşünme tekniği, yaratıcı drama gibi yöntem ve tekniklere ya hiç yer verilmediği ya da çok az yer verildiği görülmektedir. Ayrıca verilen etkinlik örneklerinde de altı şapkalı düşünme, görüş geliştirme tekniği gibi tekniklerin yanlış kullanıldığı görülmektedir. Yöntem ve tekniklerin konu, kazanım ve öğrenci ihtiyaçları göz önüne alınarak uygulaması gerektiği dikkate alındığında, yeni sosyal bilgiler programı için önerilen etkinliklerin bu açıdan eksiklikler taşıdığı söylenebilir.

Öğretmen görüşlerinde ortaya çıkan bulgularda sosyal Bilgiler programında aktif öğretim yöntemlerinin etkili kullanımı konusunda öğretmenlerin önemli bir kısmının %40 kararsızlık yaşaması ve %26'sının etkili kullanılmadığını belirtmesi ve öğretmenlerin %32'sinin hazırlanan etkinliklerde aktif öğretim yöntemlerinden daha çok belirli okuma parçalarının okunması, yazma, eşleştirme gibi aktivitelere dayalı olduğunu belirtmesi yeni programda da yöntemlerin etkili kullanılmadığı görüşünü desteklemektedir.

Eğitim programının başarısını etkileyebilecek diğer bir unsur olan eğitim ortamı düzenlemesine de yeni programın gerek deneme uygulaması esnasında, gerekse programın uygulama aşamasında yeterince yer verilmemesidir. Programda basılı materyaller, kavram haritaları, fotoğraf, resim ve CD gibi materyaller yanında televizyon, VCD, tepegöz gibi teknolojik araçların da kullanılmasının etkili bir öğrenme ortamı oluşturmada önemli işlevi olacağı belirtilmesine karşın uygulamaya bunun yeterince yansıtılmadığı yukarıda belirtilen öğretmen görüşlerinde görülmektedir. Bu bulgular göz önüne

alındığında programın uygulanması için okuldaki araç-gereçlerin yeterli olduğuna katılmayan öğretmenlerin oranının %20, Tamamen katılmayanların da %28 olması ve kararsızların %18'i bulunduğu görülecektir. Okulların fiziki yapısının da geliştirilemediği görülebilmektedir. Öğretmen görüşlerinde ortaya çıkan bulgulardan da anlaşılacağı gibi sınıfların ve okulun yapısının programların uygulanması için yeterli olduğu görüşüne katılmayan öğretmenlerin oranı %18, tamamen katılmayanlar %16 ve kararsızların %34 olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında programın uygulanmasında öğretme-öğrenme sürecinde, öğrenci merkezli yöntemlerin uygulanabilmesi ve öğretim sürecine öğrencilerin aktif olarak katılabilmesi için fiziki yapı yeterli olmadığı ve eğitim ortamında, yeni programa uygun olarak düzenlemeler yapılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrencilerin oturma düzeni, geleneksel düzene uygun olarak sıra düzeni şeklindedir ve bu düzenleme etkili bir iletişime engel olmakta ve aktif öğretim yöntemlerinin uygulanmasını da zorlaştırmaktadır. Birçok okulda bilgisayar laboratuvarları, İnternet ağları, kütüphane, bireysel ve grup olarak çalışma köşeleri oluşturulmamış ve gerekli olan teknolojik araç-gereç sağlanmamıştır.

Programın içeriğine bakıldığında Atatürk'le ilgili etkinlik örnekleri düzenlenmediği yalnızca "Bir Devletin Doğuşu" gibi konularda okuma parçaları içinde yer verildiği görülmektedir. İçerik açısından bakıldığında programda göze çarpan diğer önemli bir nokta ise bir yandan öğrenciye bilim ve teknolojik gelişmeler ışığında evrensel değerler yaratıcı ve eleştirel düşünme beceri ve değerleri kazandırılmaya çalışılırken diğer yandan geleneksel değer ve olgular arasında programın sıkıştığı görülmektedir. Programda Mevlana, Mehmet Akif Ersoy, Ömer Seyfettin gibi belirli yazarlara yer verilmesine karşın bir Tevfik Fikret, bir Yaşar Kemal'e hiç yer verilmemesi tek yönlü bir bakış açısıyla eleştirel düşünmeyi öğrencilerin nasıl kazanabileceğini düşünmemize yol açabilmektedir.

9- Öğrenci sayılarının fazla olması aktif bir öğretim sürecine engel olmakta, grup çalışmaları, bireysel çalışmaların yapılmasını zorlaştırmakta ve öğretmenlerin, öğrencilerle ilgilenmesini güçleştirmektedir. Programın uygulanması için sınıftaki öğrenci sayısının uygun olduğu görüşüne katılmayan öğretmen oranının %22, Tamamen katılmayanların %22 ve kararsızların oranının %20 olması sınıftaki öğrenci mevcudunun programın uygulanmasını zorlaştırdığını göstermektedir.

10- Değerlendirme konusunda yalnızca sonucun değil öğrenme sürecinin de değerlendirmesine yönelik ölçekler kullanılması olumlu olmasına karşın bu ölçeklerin oldukça fazla olması ve bu konuda yeterince öğretmenlerin bilgilendirilmemesi değerlendirme sürecinin etkililiğini engellemiştir. Ayrıca

öğrenim sürecinde süreç temelli bir yaklaşım belirlenmesine karşın OKS VE ÖSS gibi sonuç temelli ve bilgiye dayalı sınavların devam etmesi programın ana felsefesi ile örtüşmemektedir.

11- Yeni Sosyal Bilgiler programı ile ilgili olarak öğretmenlere verilen 1 haftalık hizmet içi eğitim programının etkili uygulanması için yeterli bir süre olmadığı için programın felsefesini ve içerdiği yeni yaklaşımların öğretmenler tarafından anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Öğretmen görüşlerini belirleme ölçeğinden elde edilen bulgular da bu sonucu desteklemektedir. Öğretmenlerin %30'u seminerlerin yeterli olmadığına katılırken, %20'si ise tamamen katılmadığını ve %32'si kararsız olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir.

4. Sonuçlar

1- Yeni bir programın başarısı, uygulama aşamasındaki tüm faktörlerin etkili bir şekilde işe koşulması ile doğru orantılıdır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, programın, aceleye getirildiği, gerekli ortam ve koşulların hazırlanmadığı, sınıf mevcutlarının düşürülmediği, yalnızca belli derslerin deneme uygulamasına alındığı saptanmıştır. Bu şekli ile aktif öğretim yöntemlerinin kullanılması, öğrencilerin bireysel farklılıklarının dikkate alınması ve öğrencilerin öğretim sürecinde istenen düzeyde etkin olması zor görünmektedir.

2- Öğrencinin, yalnızca, yazılı-sözlü değerlendirmelerle değil, süreç içerisinde değişik ölçme teknikleri ile gözlenmesi olumlu olmasına karşın, öğretmenlerin bu konuda yeterli olmaması ve sınıfların kalabalık olması nedeniyle, her öğrencinin bireysel olarak değerlendirilmesi çok uzun zaman almaktadır. Bu yüzden, deneme uygulamasında, değerlendirme süreci işlevsel bir şekilde yürütülememiştir.

3- Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim programı ile ilgili olarak öğretmenlere verilen hizmet-içi eğitim seminerinin süresinin bir hafta gibi çok kısa bir süre ile sınırlandırılarak yalnızca ders programları hakkında bilgi verilmesi nedeniyle öğretmenler, programın dayandığı yapılandırmacı kuram hakkında yeterli bilgi edinememişlerdir Bu yüzden öğretmenlerin, programın felsefesini ve özünü yeterince anlamaları zorlaşmıştır. Yıllarca geleneksel yöntemleri uygulamış olan öğretmenlerin, bir hafta gibi kısa sürede verilen bir seminerle, yeni programa uyum sağlamaları zor olacaktır. Oysa öğretmenin, sınıf içinde yaptığı etkinlik ve uygulamalar, programın işlevselliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Programın uygulanması için öğretmenlerin sahip olması gereken, öğretim stratejileri ve modelleri,

yapısalcı yaklaşım kuramı, öğrenci merkezli öğretim yöntemleri, çoklu zekâ kuramı ve değerlendirme teknikleri gibi konulardaki bilgilerindeki eksiklik, programın başarısını, olumsuz yönde etkileyebilecek faktörlerden biri olarak görülmelidir.

4- Sınıf mevcutları düşürülmemiştir.

5- Yeni programın uygulanabilmesi için gerekli olan fiziki yapı ve etkinliklerin uygulanabilmesi için gerekli olan araç- gereç ve materyaller sağlanmamıştır.

6- Analizi yapılan kazanım ve etkinliklerde öğretmenin merkezde olduğu ve aktaran rolünü devam ettirdiği durumlar gözlenmiştir. Öğretmene verilen rolün yönlendirici olmaktan öteye geçtiği kullanılan ifadelerden de anlaşılmaktadır. Kullanılan dil (yaptırılır, buldurulur, hissettirilir, gösterilir, kullandırılır, algılatılır, doğrudan vermek gibi) öğretmenin merkezde olduğu ve öğrenciyi yönlendirdiği bir dildir. Öte yandan programlar incelendiğinde, örneğin Sosyal Bilgiler programında öğretmenin aktarıcı ve kontrol edici rolü Hayat Bilgisi programına göre daha da güçlenmiştir.

7- Program değerlendirildiğinde, görülen önemli bir eksiklik de kazanımlarla uygulanan etkinliklerin birbiri ile örtüşmemesi ve dolayısıyla önerilen değerlendirme etkinliklerinin kazanımları ölçecek nitelik taşıyamasıdır. Aynı şekilde bazı kazanımların da ölçülebilir olarak belirlenmemesi, değerlendirme süreçlerinin işlevselliğini de olumsuz şekilde etkileyecek faktörlerden biri olarak görülmelidir. Değerlendirme sürecinde, birçok değerlendirme tekniğinin bir arada kullanılması, olumlu gibi görünmesine karşın, öğretmenlerin bu teknikler konusunda yeterli donanıma sahip olmaması ve sınıfların kalabalık olması nedeniyle, özellikle bireysel değerlendirme tekniklerinin işlevsel olarak kullanılmasını engellemiştir. Programın uygulanmasında öğretmenlerin yaşadığı önemli bir eksiklik de, kaynak, materyal ve araç gereç eksikliğidir. Bu eksikliklerle, zengin bir öğretim-öğrenme süreci yaratmak ve görselliği dayalı bir öğrenme çevresinin oluşturulması zor olacaktır. Özellikle program uygulanırken deneme uygulamasına alınmayan kırsal bölgelerdeki okullarda bu eksiklik daha da fazla hissedilecektir. Programın etkili bir şekilde uygulandığını kabul etsek bile, OKS ve ÖSS gibi sınavlara birlikte öğrencilerin, mevcut olan öğretim kurumlarından ziyade, özel dersanelere yöneldiği bir gerçekken, bu sınavların aynı şekilde uygulanmasına devam edildiği takdirde, süreç temelli değerlendirmenin çok fazla anlamı kalmayacak ve daha fazla öğrenci bilgi edinmek için dersanelere gidecek ve burada eksik bilgilerini tamamlamaya çalışacaktır.

2005 yılında uygulamaya konulan yeni eğitim programında da bu yaklaşımın önemli oranda izleri görülmektedir. Bu programda öğrenci gelişim özelliklerini dikkate alma, öğrenci merkezli öğretim tekniklerini kullanma ve aktif katılımı sağlama konusunda benzerlik göstermektedir. Bu yaklaşımda belirtilen sorunlarda yeni eğitim programı uygulanma sürecinde kendini göstermiştir. Gerekli alt yapı ve koşullar yeterli oranda sağlanmadan hızlı bir şekilde uygulamaya konulan eğitim programının uygulanması sırasında, okul binalarının yetersizliği, materyal, araç-gereç eksikliği ve öğretmen niteliklerinin yetersizliği önemli birer sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Bütün bu sonuçlar dikkate alındığında, gerekli alt yapı ve koşullar hazırlanmadığı sürece, hazırlanan eğitim programının başarılı olması mümkün görünmemektedir. Bunu, uygulamadan kaldırılan program örneğinde de görmekteyiz. Uygulamadan kaldırılan eski programda da yeni program gibi öğrencilerin araştırmaya yönlendirilmesi, öğrenci merkezli yöntemlerin kullanılması, işbirliği içinde çalışmaya önem verilmesi vb. amaçlanmasına karşın, uygulamada, buna hiçbir zaman ulaşılamamış; anlatım yöntemine dayalı, bilgi aktarmacı, öğretmen merkezli, ezberci bir eğitim görünümünde bugüne kadar çıkılamamıştır. Bu yönüyle bakıldığında, hazırlanan programın başarısı için programın hedef, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve değerlendirme gibi tüm öğelerinin bir bütün olarak ele alınarak geliştirilmesini gerektirmektedir.

5. Öneriler

Yukarıdaki değerlendirmelerin ışığı altında, aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

1. Programın tüm okullarda aynı başarıyla uygulanabilmesi de okulların tümünün araç- gereç ve fiziki yapıya sahip olmasını gerektirdiğinden tüm okulların bu açılardan yeniden değerlendirilip fiziki alt yapı ve araç-gereç açısından donatılmasını gerektirmektedir.

2. Etkinliklerin Aktif öğretim yöntemlerini içerecek şekilde yeniden düzenlenmesi 1 yıl süre ile örneklerden yararlandıktan sonra öğretmenlerin etkinlikleri bölgesel şartlar ve öğrenci ihtiyaçlarını dikkate alarak kendilerinin hazırlanması sağlanmalıdır.

3. Sınıf mevcutlarının 25–30 civarına düşürülmesi uygulamanın başarısı açısından büyük bir öneme sahiptir.

4. Ders kitapları ve materyalleri, öğrencilerin öğrenmelerine olanak sağlayacak şekilde görsel öğeler açısından zenginleştirilmelidir.

5. Eğitim ortamında, sıraların aktif öğretim yöntemlerinin uygulanmasına olanak sağlayacak şekilde “U” biçiminde ya da yarım daire şeklinde düzenlenmesi ve öğrencilerin araştırma yapabilmesi için bilgisayar laboratuvarları kurulması, buralara internet bağlantılarının yapılması, kütüphanelerin zenginleştirilmesi, bireysel ve grup çalışma köşelerinin oluşturulması ve yeni yapılacak binaların öğrencilerin her türlü aktiviteye katılabilecekleri şekilde düzenlenmesi sağlanmalıdır.

6. Öğretmenlerin, uzun süreli olarak seminere alınması ve bu seminerlerde, öğretim stratejileri, öğretim yöntemleri ve değerlendirme teknikleri konusunda yetiştirilmesi sağlanmalıdır. Programın başarısının sağlanması için, öğretmenlere yönelik seminerlerde, bilim insanlarının ve eğitim alanı uzmanlarının görev alması sağlanmalıdır.

7. Yeni uygulanan öğretim programında, değerlendirme, süreç temelli yapılandırıldığından, OKS, ÖSS gibi bilgi içerikli değerlendirmeyi önemseyen sınav sistemine yanıt verememektedir; bu yüzden, eğitim sürecinin tutarlılığı açısından ya OKS ve ÖSS sınavlarının kaldırılması, ya da bu sınavların bilgi temelli olmaktan çıkarılıp, süreç temelli değerlendirme biçimine dönüştürülmesi gerekmektedir.

8. Yeni programların başarılı bir şekilde yürütülmeleri için çok kapsamlı ve iyi organize edilmiş bir öğretmen eğitimine gereksinim vardır. Bu eğitimde sınıf öğretmenlerinin öncelikle programın yapısı, felsefesi ve uygulanması hakkında bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Bu bilgi temeli üzerine de, hizmet içi eğitim, öğrenciyi merkeze alan öğretimin gereği olan öğretmen becerilerine odaklanan geliştirici ve uygulamalı yöntem/teknik vb. yaklaşımlara oturtulmalı ve öğretmenlerin anlayış değişikliği hedeflenmelidir. Okul ortamlarının yeniden düzenlenmesinde özellikle öğretmenlerin okulda çalışmalarını ve üretmelerini sağlayacak çalışma ortamları ve kaynak merkezlerinin kurulmasında yarar vardır. Öğretmenler için hazırlanan kaynakların, materyallerin, etkinliklerin işlevsel ve kolayca anlaşılır olması yaygın kullanımı sağlayacaktır. MEB, kaynak ve materyallerin kullanımının yaygınlaşması için etkin stratejiler geliştirmelidir.

Kaynaklar

- Anonim (2005). **Sosyal Bilgiler 4 Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı**. İstanbul: Feza Gazetecilik AŞ.
- Aykaç, Necdet ve Başar, Erdoğan (2005). “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim Programının Değerlendirilmesi”. **Eğitimde Yansımalar. VIII. Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu**. Erciyes Üniversitesi ve Tekışık Araştırma geliştirme Vakfı. Kayseri.
- Barth, James ve Demirtaş, Abdullah. (1997). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi**. Ankara: YÖK./Dünya Bankası Milli Eğitim Geliştirme Projesi. Öğretmen Eğitimi Dizisi.
- Çelenk, Süleyman; Tertemiz, Neşe vd. (2000). **İlköğretim Programları ve Gelişmeler**. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.
- Demirel, Özcan (2005). **Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme**. Pegem A Yayıncılık. Ankara.
- MEB (2004). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4–5 Sınıflar) Öğretim Programı**.
- MEB (2005). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4. Sınıf Öğretmen kılavuz Kitabı**. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- MEB (2005). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4. Sınıf Ders Kitabı**. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- Özçelik, Durmuş Ali (1992). **Eğitim Programları ve Öğretim** (Genel Öğretim Yöntemi). Gaye Matbaacılık A. Ş.
- Öztürk, Cemil, Dilek, Dursun vd.(2005). **Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi**. PegemA A yayıncılık. Ankara.
- Sağlamer, Emin. (1997). **Sosyal Bilgiler**. Çağdaş Eğitim. (232), 5–7.
- Sönmez, Veysel.(1999). **Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu**. İstanbul. MEB yayınları.
- Varış, Fatma (1988). **Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikler**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi yayınları
- Yavuz, Nuri (2006). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğrenci Çalışma Kitabı 4**. İstanbul; Meram yayıncılık.
- Yavuz, Nuri (2006). **İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı 4**. İstanbul; Meram yayıncılık